

«ЫРАХХЫ ААЛНЫң» АЛТЫН ПАЙРАМЫ ТОМЫЧАХ ААЛДА

Пастагы хакас романга – 50 чыл

Хакасияның саблыг учёнейи, тілбесчізі Николай Георгиевич Доможаковты, пістін республикадаға нимес, тікісі хазнада пілчелер тиригө кирек. Сабланыс ағаа позының күстенгені сұлтаанда читкен. Хайди піс пілчебіс, Николай Георгиевич хакас тілінен иң пастагы сыйхан учебниктік авторы полча (1936чыл). Областтың үгретчілер кабинедінің (амғы туста аны үгретчілер узын көдірчен институт адапчалар) пастагы директоры полған (1938 чыл). Ідік ол Хакасияның иң пастагы аспиранты полыбысхан (1941чыл). Аның күстенгенінен 1944 чылда ХакНИИЯЛИ төстел парған, иң пастагы директоры Николай Георгиевич Доможаково полыбысхан.

Інститут төстел парған даа полза, тоғынцаң учёнейілар чөгіллар. Аның үчүн устагчы кізі, чирибістік аалларынча чөріп, хыйфа оол-хыстарны позы көргелеп чөрген. Ол чииттернің санында Дмитрий Иванович Чанков полған. 1949 чылда, тізен, Николай Георгиевич Доможаков Хакас чиринің филология наукаларының пастагы кандидаты полыбысхан.

Пуох чылда чирибісте писательлер пірігін төстирдеңдер чарадығ алылған. Андаға сағыстың авторы ідік Николай Георгиевич Доможаков полған. Анаң олох пу пірігін пастагы устагчызы полыбысхан. Пірігіске ідік ўс саблыг писатель Иван Мартынович Костяков, Иван Григорьевич Котюшев, Иван Спиридович Кычаков алылғаннан. 1955 чылда Хакасияда книга издательство төстелген. Аның пастагы устагчызына Николай Георгиевич түрғызылған.

Паза Николай Георгиевич Доможаков хакас писательнернің аразында иң не пастагызын «Ыраххы алда» роман пас салған! Па-

зыл парған 1960 чылда. Пүүл, тізен, 30 июньда, Хакасия Николай Георгиевич Доможаковтың саблыг романы сыйханынаң 50 чыл толчатханының таныштабысхан. Андаға пайрам писательниң төреен-босқен чири Ағбан пилтірі райондағы Томычах аалда ирткен.

50 чыл. Илееде тус! Хайди тіпчелер, книгада пазылған имене хачанға даа халча, аның авторының адь ундуудылбинча. Уламох хакас чоныбыстың андаға книга пастагы сыйхан. Піс школа тоосханнаң ас-хынах нимес тус иртпарған тіл санаңчам. Че хакас литература уроктарында писательлернің чайаачы тоғыстарын үгренгені пір дее ундуудылбинча. Николай Георгиевич Доможаковтың «Ыраххы алда» романынаң танызып пастабысханда, үгретчіден піс піліп алғабыс: тиксі романды 3 миллион

да көрінібісчен. Піс сыйханда көрцеңміс нооза, хайди уучабыс хой теерізин истечең. Аннаңар романың Домнадаңар чардыхта теер истепчеткен тириглер, оңдайлар таныс полғаннан. Уучабыс чоохтаңаң, көзітчөң... Саңай ырах парыбыстым, таң. Пайрам ирткен орынзар айлан көрелер.

Мындаға пайрамның бөн тостегчізі республикадағы Н.Г. Доможаковтың адынаң национальной библиотека полған. Аның тоғынчылары чапсых көзідігі тимнеп салтырлар. Ол көзідігі хоостыра Николай Георгиевич Доможаковтың чайаачы тоғыстарын прай көріп аларға чарир полған. Андох «Роман-газета» журнал, хайзында сыйхан Н.Г. Доможаковтың «Ыраххы алда» романы. Орыс тіліне тілбестеен писатель паза поэт Геннадий Филимонович Сысолятин.

Ідік кізі хайин тартханнар «Последний год Беркута» кино суурылчатаханнаң Хакасияның газеталарында сыйхан статьялар. Хығырыл алғам 2 апрельде 1977 чылда «Хакасский труженик» газетада сыйхан «Год «Беркута» статьяны. Кино 1977 чылда суурылтыры, режиссер – Вадим Лысенко.

азыра тиражтың прай тилекейге тарал парған; орыс, хырғыс, тыва, латыш тіллеріне тілбестелген; 1970 чылда «Роман-газета» журналаға сығарылған; «Ыраххы алда» роман хоостыра «Последний год Беркута» хоос фильм суурылған.

Анаң хығыр сыйханда чи... Олаңайда үгренчілер андағ уулғ произведениялерні тооза хығыр полбинчалар. Піс, тізен, саңай тооза хығырыбысхабыс. Романың пасталғаны қоңнібіске кірген. Тойон Сабисті хайди ідібіскені чоочырынчыратхан. Андағлар нооза пай чуртапчатхан кізілернің палалары – істі чохтар, ачырғанчытар, кізее хомай идер сағыстылар. Домнаның иб аразында хайынчатханынаң хығырчадып, сах андох уучабыстың чуртазы харах алнын-

Кемнер рольларны толдырғаннан? Хакас театрының артисттері Алексей Араштаев, Самсон Артонов... Сабистің ролының толдыраға Николай Тачеевке үлүс түстір. Совет үлгүзінен тоғыр полған Сеергені Иван Салайдинов ойнаптыр. Пасха чирлерден артисттер полтырларох. Пычон Почкаевтің ролыны Караж чиринің артизі Куржуман Ихтымбаев толдыртыр...

Чоочтирга кирек, «Ыраххы ал» роман хати-хати сых турған. Тастының көрімі алыс да турған. 50 чыллығы пайрамына роман тасты көрімін ідік алдырыбысхан. Наа ондайлығы аны Хакасияның книга издательство тимнебісінен. Үлкүн алнындағы да күнде чарыхха сығарылған наа книга. Че көп тираж идерге тус читпин парған. Аннаңар Томычах аалдағыларға андағ

сыых адаптация. Ағылған экземплярлар, тізен, «Ыраххы алда» роман хоостыра иртірілген хоостар мариинцы, викторинаның араласчылары, чиңісчілеріне читрілгендер. Хоостар мариинцы чиңісчілері полыбысханнар Николай Казанав, ол Ағбандада 3-чі класста үгренче, аалда чайғы тынағ күннериң иртірчесі; Николай Ильин, бчасты, алда олған садынзар чөрчесі; Мария Можора – Томычах аалдағы школаның 5-чі класстасы үгренчі. Доможаковтар родынан өнетін сыйых Татьяна Киштевеева читрілген. Хызычах викторинада уға чахсы нандырылар пирір. Книга – иң аарлығ сыйых.

* * *

Концерт түркізілген. Пастаан Россияның паза Хакас Республиканың саблыг артиз Светлана Чаптыкова. Чахсы сарнаан Хакас Республиканың саблыг артиз Геннадий Чаптыков. Қоңнібіске тың кірген Хакас Республиканың саблыг артиз Игнат Кайдачаковтың ойны. Ол уға хынығ хамнаан, түріл салхан. Пастагы рядта одырчатахан олғаннарын хатхыртхан, прай көрчеткен кізілернің қоңнілерең көдірген. Ідік қоңнібіске кірген «Тыттығ тағ» поэмалы толдырған Россияның паза Хакасияның саблыг артиз Мария Кыстоякова.

Концерт соонаң чалаң хыснаң оол сых кілгендер. Оқерек тонанып алып, музыка хоостыра аттың төлбек көзіткендер. Уға хайхасты полған көрергө ат, тізекке түзіп, көрігчілеріні алғыстаанын. Соох, чиллік күн турғанда, кізі асхынах чылысыхан. Орністіг, пістің саблық кізілер ундуудылбінчатханда.

Тимненнер Александра СУНЧУГАШЕВА, Елена АНЖИГАНОВА